

การจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทย ให้เกิดความเจริญศรัทธา: จากอดีตสู่ปัจจุบัน*

วสุ โปษะนันท์**

บทคัดย่อ

บทความนี้เรียบเรียงจากรายงานการวิจัยเรื่อง การจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทยให้เกิดความเจริญศรัทธา: จากอดีตสู่ปัจจุบันซึ่งต้องการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับวัดทางพระพุทธศาสนาของไทยในสถานการณ์ปัจจุบัน ทั้งปัญหาลักษณะทางกายภาพและปัญหาเรื่องความศรัทธาที่ลดลงไปงานวิจัยนี้ได้เสนอหลักเกณฑ์และข้อเสนอแนะการบริหารจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทยให้ยังคงความเจริญศรัทธาไว้ได้โดยเน้นเรื่องการตระหนักถึงคุณค่าของสถานที่แห่งความเจริญศรัทธา ปฏิบัติตามกฎหมาย และระเบียบต่างๆ ที่มีอยู่ และควบคุมให้ปฏิบัติอย่างจริงจัง วางแผนจัดการในภาพรวมอย่างเป็นระบบโดยอาศัยความร่วมมือจากบุคคลในสายวิชาการต่างๆ ซึ่งเป็นมืออาชีพ มีหลักธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วม เพื่อให้วัดสมกับเป็นมรดกวัฒนธรรมของส่วนรวมซึ่งทุกคนมีสิทธิ์เป็นเจ้าของ

* เรียบเรียงจากรายงานการวิจัยชื่อเดียวกัน ผู้ร่วมวิจัยประกอบด้วย พรรณธรรม ธรรมวิมล, สุรยุทธ วัริยะดำรงค์และสัณชัย ลุงรุ่ง

** สถาปัตยกรรมศาสตร์ดุสิตบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาปนิกชำนาญการพิเศษ กลุ่มวิชาการอนุรักษ์โบราณสถาน สำนักสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร

Landscape and Architecture Management of Thai Temples for Faith Fostering: Past to Present

Abstract

This article is adapted from the research “Landscape and Architecture Management of Thai Temples for Faith Fostering: Past to Present” which has resulted from the requirement to solve problems that Thai Buddhist temples are currently facing concerning the physical features and the decreasing of faith. The research results in principles and recommendations for management of landscape and architecture of Thai Temples to enhance faith, emphasizing on the awareness of the values of place of worship, respect of laws and regulations, active and effective control and implementation, systematic management planning in cooperation with multi-professional parties. These are, essentially and necessarily, based on good governance and participation for the highest benefits of the cultural heritage which belongs to all people.

๑. คำนำ

วัดเป็นสถาบันหนึ่งที่สำคัญของสังคมไทย เป็นที่หล่อหลอมให้คนในชาติเป็นหนึ่งเดียวกัน มีหลักยึดเหนี่ยวมีแนวทางในการดำเนินชีวิตสอดคล้องตามครรลองธรรม และสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข วัดมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการจัดกิจกรรมและสืบสานประเพณีต่างๆ ทางศาสนา นอกจากนี้ วัดยังเป็นแหล่งให้ผู้สนใจได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ด้านหลักธรรมคำสอน ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และสถาปัตยกรรม รวมทั้งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกด้วย ดังนั้น การเข้าใจความหมายและการใช้สอยที่เหมาะสมของวัด จึงมีจำเป็นอย่างยิ่ง ทำให้สังคมตระหนักถึงความสำคัญ และช่วยกันดูแลรักษาวัดให้คงคุณลักษณะของความเจริญศรัทธาคู่กับสังคมไทยต่อไป

๒. อะไรคือคุณลักษณะของความเจริญศรัทธา

เบื้องต้นขอกล่าวถึงสิ่งที่พึงคำนึงถึงในการรักษาคุณลักษณะของความเจริญศรัทธาในพระพุทธศาสนา ว่าประกอบด้วย แนวคิดและความหมายเรื่องการกำหนดขอบเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ แนวคิดเรื่องสัปปายะ ซึ่งได้แก่สถานที่ที่เหมาะสมสำหรับการปฏิบัติธรรม ตลอดจนคุณค่าของวัดไทยในฐานะมรดกวัฒนธรรม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ประเด็นขนาดของอาคารและการใช้พื้นที่ บุคคลต้องมีความรู้ความเข้าใจเรื่องการใช้พื้นที่สำหรับประกอบพิธีกรรม ได้แก่ การผูกพัทธสีมา ในวินัยสงฆ์กำหนดไว้ว่าสงฆ์พึงกำหนดเขตเอาเองตามความเหมาะสมมีสีมาเป็นเครื่องหมายบังคับให้คณะสงฆ์ร่วมประกอบกิจกรรมกันอย่างพร้อมเพรียงในบริเวณเดียวกัน

การผูกพัทธสีมาตามคติพระพุทธศาสนามีข้อจำกัดอยู่ว่า ต้องไม่สมมติสีมาเล็กจนเกินไป จนภิกษุ ๒๑ รูป

นั่งหัตถบาสน^๑ กันไม่ได้ กล่าวคือพระภิกษุจะลงประชุมกันแต่ละรูป ต้องนั่งห่างกันไม่เกิน ๑ ช่วงแขน เนื่องจากสังฆกรรมบางอย่างต้องการจำนวนพระภิกษุเข้าร่วมอย่างน้อยที่สุดจำนวน ๒๐ รูป ได้แก่ การทำอัชฌาณกรรม^๒ นับทั้งภิกษุผู้นั้นด้วยรวมเป็น ๒๑ รูป และยังห้ามไม่ให้สมมติสีมาใหญ่จนเกินกว่า ๓ โยชน์ “แม้เพียงปลายเส้นผม” เพราะกว้างขวางเกินกว่าจะควบคุมระมัดระวัง เนื่องจากในขณะทำสังฆกรรมอัชฌาณกรรมอีกเช่นกัน มีข้อกำหนดห้ามผู้หนึ่งผู้ใดแม้ภิกษุรูปอื่น ล่วงล้ำเข้าไปในเขตสีมาโดยเด็ดขาด จะทำให้กรรมที่กำลังปฏิบัติอยู่นั้นสิ้นสภาพลงทันที หากจำเป็นต้องประกอบกิจกรรมนั้นก็ต้องเริ่มต้นทำกันใหม่ (น.ณ ปากน้ำ, ๒๕๔๐ : ๑๓) ด้วยเหตุดังกล่าวจึงมีข้อกำหนดว่าสีมาที่มีขนาดเล็กเกินไปหรือใหญ่เกินไปหรือตั้งอยู่ซ้อนทับกัน ใกล้ชิดกันเกินไป ถือว่าเป็นสีมาวิบัติใช้ไม่ได้ทั้งนั้น

แผ่นศิลารูปใบเสมาได้รับความนิยมนำหนดเป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นรูปทรงที่ใช้แทนสิ่งอันเป็นมงคล หรือประสงค์จะให้บังชี้ความสำคัญ รูปทรงของใบเสมาจึงถือเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญ และเชื่อมโยงกับความเจริญศรัทธาด้วย

ส่วนแนวคิดเรื่องสัปปายะ โดยหลักธรรมชาติดูถือว่าสิ่งแวดล้อมต่างๆ มีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อความเป็นอยู่ของบุคคล ต่อความเสื่อม ความเจริญของบุคคล ถ้าบุคคลอาศัยอยู่ภายในสิ่งแวดล้อมที่ดี ก็จะทำให้เจริญก้าวหน้าในชีวิตได้มาก การประพจน์วัตรปฏิบัติธรรมก็เช่นเดียวกัน สิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการประพจน์วัตรปฏิบัติธรรม เรียกว่า สัปปายะคำว่า สบาย แท้จริงก็มีรากศัพท์มาจากคำว่า สัปปายะ นีอง (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๔๘ : ออนไลน์) ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวถึง สิ่งแวดล้อม

^๑ หัตถบาสน หมายถึง ระยะเวลาช่วงเย็นมือถึง

^๒ การสวดระงับอาบัติสังฆาติเสสของภิกษุ

ที่เป็น สัปปายะ คือ สิ่งที่เหมาะสมกัน สิ่งที่เกิดคู่กัน ช่วยสนับสนุนในการบำเพ็ญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย ว่าประกอบด้วย (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๔๘ : ออนไลน์)

๑. อาวาสสัปปายะ คือ ที่อยู่ซึ่งเหมาะสม
 ๒. โคจรสัปปายะ คือ ที่หาอาหารที่เกี่ยวบิณฑบาตที่เหมาะสม
 ๓. ภัสสสัปปายะ คือ การพูดคุยที่เหมาะสม
 ๔. บุคคลสัปปายะ คือ บุคคลที่ถูกต้องเหมาะสม
 ๕. โภชนสัปปายะ คือ อาหารที่เหมาะสม
 ๖. อุตสัปปายะ คือ ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม
 ๗. อิริยาปถสัปปายะ คือ อิริยาปถที่เหมาะสม
- สัปปายะที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อที่อภิปรายในบทความนี้ได้แก่สัปปายะที่หนึ่งและสัปปายะที่สี่สัปปายะที่หนึ่งอาวาสสัปปายะ (ที่อยู่เป็นที่สบาย) คือทำวัดให้เป็นอาราม เป็นรมณีสถาน รื่นรมย์เจริญตาเจริญใจแก่ผู้พบเห็น เป็นศูนย์กลางของชุมชนที่ตั้งวัดไม่ไกลไม่ไกลจากชุมชนเกินไป แบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสชัดเจนเป็นส่วน ส่วน หากวัดปลูกต้นไม้ให้ร่มเงาร่มรื่นดูเป็นธรรมชาติ ก็นับว่าเหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศที่ร้อนชื้นอย่างประเทศไทย ส่วนบางวัดตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมเป็นทุนเดิม เช่น ภูเขา ลำธาร สวน ป่า ควรเน้นเรื่องความสะดวก หรือความเป็นระเบียบเรียบร้อยสม่ำเสมอ เท่ากับว่าได้สร้างความสุขแก่ผู้พบเห็น

ส่วนบุคคลสัปปายะ (บุคคลเป็นที่สบาย) ต้องคำนึงเรื่องบุคคลที่อยู่ภายในวัดหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับวัด ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของความเจริญและความเสื่อมของศาสนา บุคคลในวัด ได้แก่ พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกาหรือแม่ชี และเด็กวัด วัดใดดีหรือไม่ดี มีผู้บอกว่าให้ดูจากบุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้ (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔ : ออนไลน์) ควรจัดที่อยู่อาศัยของบุคคล

แต่ละประเภทให้เหมาะสมตามสภาพ ที่อยู่ของแต่กั้วควรสะอาดและมีระเบียบ ควรวางกฎเกณฑ์ให้ปฏิบัติ

จุดมุ่งหมายหลักของวัดคือเป็นสถานที่ประพฤติธรรม สิ่งที่จะก่อให้เกิด ธรรมสัปปายะ ได้แก่ บริเวณวัดร่มรื่น สะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อย จึงควรจัดสถานที่พึ่งเทศน์ฟังธรรมในสถานที่สงบร่มเย็น อากาศถ่ายเทสะดวก จัดทำห้องสมุดธรรมะ โดยจัดหาหนังสือธรรมะ หนังสืออื่นๆ ที่มีสารประโยชน์ให้ผู้มาวัดได้อ่าน มีที่นั่งอ่านหนังสือเป็นสัดส่วนและมีเพียงพอ รักษาศิลปะหรือพุทธศิลป์ภายในวัด พิพิธภัณฑของวัดควรให้เป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

การรักษาคุณค่าของวัดไทยในฐานะมรดกวัฒนธรรม กล่าวถึงวัดในฐานะโบราณสถานที่ต้องการการอนุรักษ์ไว้ ดังครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งราชบัณฑิตยสถาน ให้มีภาระหน้าที่ประการหนึ่งในการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเป็นนายกราชบัณฑิตยสถานในปาฐกถาเรื่องสงวนของโบราณ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในฐานะนายกราชบัณฑิตยสถาน ทรงแสดงแก่เทศาภิบาล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้กล่าวถึงสิ่งก่อสร้างที่เป็นโบราณสถานไว้ว่า **“ของโบราณนั้นราชบัณฑิตยสถานกำหนดเป็น ๒ ประเภท คือ ของที่ไม่พึงเคลื่อนที่ได้ เป็นต้นว่า เมือง และปราสาทราชวัง วัด ทั้งเทวาลัย ตลอดจนป้อมกรู และสะพานหิน ของโบราณเหล่านี้ กำหนดเป็นประเภทหนึ่งเรียกว่า โบราณสถาน”** (อิโคโมสไทย, ๒๕๔๙ : ๔๙)

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงกล่าวถึงการปฏิสังขรณ์พระอารามอย่างที่จะกระทำกันว่า อาจเป็นการทำลายโบราณสถานดั้งเดิมให้เสียหาย ในปาฐกถาทรงให้เทศาภิบาลคอยสอดส่องดูแลให้การปฏิสังขรณ์อยู่ในเกณฑ์ ๓ ข้อดังนี้

๑. ถ้ามีผู้ศรัทธาจะปฏิสังขรณ์โบราณสถานที่สำคัญขอให้ชี้แจงกับเขาให้ทำตามแบบเดิมอย่าให้เปลี่ยนแปลงรูปแบบและลวดลายไปเป็นอย่างอื่นเอาตามใจชอบ

๒. อย่าให้รื้อทำลายโบราณสถานที่สำคัญเพื่อสร้างของใหม่ขึ้นแทน

๓. วัดโบราณที่ทำการปฏิสังขรณ์นั้นมักมีผู้ศรัทธาสร้างสิ่งต่างๆ เพิ่มเติมของโบราณ ของที่สร้างเพิ่มเติมเช่นว่านี้ ไม่ควรจะสร้างขึ้นในอุจารใกล้เคียงกับของโบราณที่ดั้งเดิม อาจทำให้ของโบราณเสียหายและไม่เป็นประโยชน์กับผู้สร้าง เพราะฉะนั้นควรจะให้กะที่ไว้เสียส่วนหนึ่งในบริเวณวัดนั้นสำหรับสร้างของใหม่

พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๗๗(สำนักโบราณคดี, กรมศิลปากร, ๒๕๕๕) ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล มีข้อความที่เกี่ยวกับความหมายและการจัดการของโบราณสถานดังนี้

มาตรา ๔ “โบราณสถาน” หมายความว่า
ว่า อสังหาริมทรัพย์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือ
ซากปรักหักพังแห่งอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งอายุ
หรือลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือความจริง
เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เป็นประโยชน์ในทาง
ประวัติศาสตร์ โบราณคดี หรือศิลปกรรม

มาตรา ๖ ให้อธิบดีจัดทำบัญชี
บรรดาโบราณสถานทั้งหลายที่มีอยู่ใน
ประเทศสยามไว้ ไม่ว่าจะเป็นโบราณสถาน
ที่มีเจ้าของเป็นของเอกชนคนใด หรือไม่มี
เจ้าของ หรือเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน รวม
ทั้งโบสถ์ วัดวาอาราม และสิ่งก่อสร้าง
อย่างอื่นอันเกี่ยวแก่การศาสนา”

ส่วนพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ (สำนักโบราณคดี, กรมศิลปากร, ๒๕๕๕ : ๑๐) ได้ให้คำนิยามของโบราณสถานไว้ว่า โบราณสถาน หมายถึง “อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย”

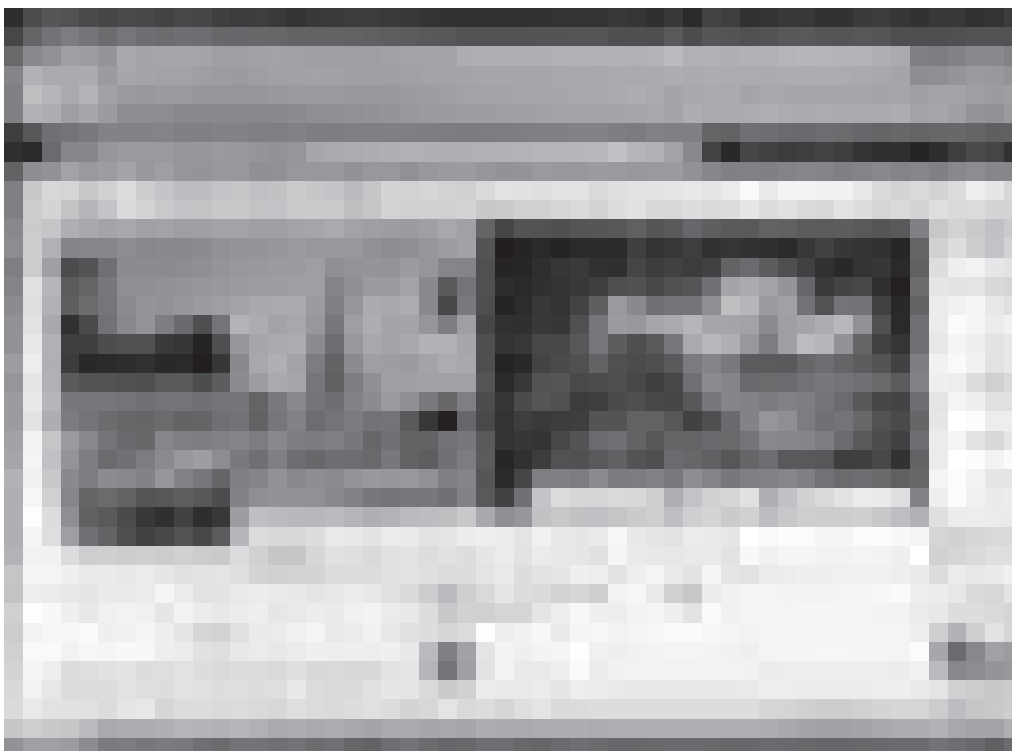
ส่วนเรื่องแนวทางปฏิบัติงานด้านอนุรักษ์โบราณสถาน กรมศิลปากรได้ออกระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘ (อิโคโมสไทย, ๒๕๔๙ : ๒๘๖) เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์โบราณสถานให้เป็นไปด้วยความถูกต้อง ทั้งทางด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี รวมทั้งให้มีความสัมพันธ์กับสภาพเศรษฐกิจ สังคม ประเพณี และวัฒนธรรม ซึ่งใช้เป็นคู่มือในการปฏิบัติงานมาจนถึงปัจจุบันในระเบียบกรมศิลปากร (อิโคโมสไทย, ๒๕๔๙ : ๕๑) กล่าวถึงสิ่งที่ควรคำนึงถึง (จากข้อ ๕ และ ๖) ประการแรกคือในเรื่องของภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมโดยรอบโบราณสถาน “...สิ่งใดที่จะทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้นๆ ให้ดำเนินการปรับปรุงให้เหมาะสมด้วย”

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ล้วนสอดคล้องกับแนวคิดที่ปรากฏอยู่ใน Venice Charter (อิโคโมสไทย, ๒๕๔๙ : ๒๘๘) ทั้งสิ้น แสดงให้เห็นว่าเมื่อประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกของอิโคโมสแล้ว ก็ได้นำเอาแนวทางการอนุรักษ์แบบสากล (อย่างตะวันตก) มาใช้ อย่างไรก็ตามบทนาของ Venice Charter ได้ระบุว่า “...แต่ละประเทศจะรับผิดชอบในการนำแผนนี้ไปประยุกต์ใช้ภายใต้กรอบแห่งวัฒนธรรมและประเพณีของตน”

ในระเบียบกรมศิลปากร ปี ๒๕๒๘ จึงปรากฏสาระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่สอดคล้องกับวิถีประเพณีไทยด้วย ดังนี้ (อิโคโนสไทย, ๒๕๔๙ : ๕๒)

- ในข้อ ๑๑ ที่กล่าวถึงการอนุรักษ์งานศิลปกรรมที่มีคุณค่าเยี่ยมยอด ที่กำหนดให้นุรักษ์ด้วยวิธีสงวนรักษากล่าวคือไม่ให้ทำให้สมบูรณ์ดูเหมือนใหม่นั้น กลับมีข้อยกเว้นสำหรับปูชนียวัตถุ เนื่องจากคุณค่ามิได้จำกัดเฉพาะทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีและความงามทางศิลปะเท่านั้น
- ในกรณีของปูชนียสถาน ซึ่งแม้ว่าจะได้ผ่านการดัดแปลงต่อเติมมาตามยุคสมัยและยังคงเป็นที่เลื่อมใสศรัทธา มาจนถึงปัจจุบัน ก็ให้บูรณะโดยไม่ต้องเปลี่ยนแปลงแก้ไขจนทำให้หมดคุณค่า หรือความศักดิ์สิทธิ์ลง (จากข้อ ๑๔)

จากแนวทางในระเบียบกรมศิลปากรดังกล่าว จะเห็นว่าสิ่งที่เป็นลักษณะเฉพาะของไทยอย่างแท้จริง เช่น ปูชนียวัตถุ ปูชนียสถาน อย่างกรณีการดำเนินการที่พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม เราอาจไม่จำเป็นต้องย้อนกลับไปหารูปแบบดั้งเดิมตั้งแต่เมื่อแรกสร้าง เนื่องจากได้พิจารณาว่านี่คือปูชนียสถาน จึงเลือกที่จะคงรักษารูปลักษณ์ที่คุ้นชินไว้เพื่อรักษาคุณค่าทางจิตใจ ในปัจจุบันนี้เรากำลังเปลี่ยนแนวคิดจากการแบ่ง Dead และ Living monument มาเป็น “Living Heritage” ที่เห็นว่า ไม่ว่าจะเป็นมรดกในสภาพใดก็ล้วนแต่มีคุณค่าและมีความหมายกับชีวิตในปัจจุบันทั้งสิ้น (อิโคโนสไทย, ๒๕๔๙ : ๕๓) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีวัดหรือศาสนสถาน ไม่ว่าจะดูแลรักษากันมาอย่างต่อเนื่อง หรือปล่อยทิ้งจนเป็นสิ่งปรักหักพังก็ล้วนแต่มีคุณค่าด้านความน่าเลื่อมใสศรัทธา และยังคงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน แต่คุณค่าจะมากหรือน้อยนั้น ขึ้นอยู่กับว่าจะอนุรักษ์หรือดูแลรักษาได้ดีหรือไม่อย่างไร

๓. ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทย

ปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงเกิดกับภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทย ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลส่วนหนึ่งจากความคิดเห็นของสาธารณชนในเรื่อง ภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทยเพื่อความเจริญศรัทธา จากเฟสบุ๊คเพจ “ภูมิทัศน์วัดไทย เพื่อความเจริญศรัทธา” ซึ่งคณะผู้วิจัยได้จัดทำขึ้น โดยเก็บรวบรวมความคิดเห็นในปี

พ.ศ. ๒๕๕๗ ณ วันที่จัดทำรายงานนี้มีผู้เข้าร่วมสื่อสารในเพจนี้ ๓,๕๑๓ คน ข้อมูลที่ได้สามารถจัดกลุ่มตามประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

กลุ่มแรก

เป็นกรณีศึกษาการดำเนินการของวัดไทยที่มีผลทางกายภาพของภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมโดยตรงได้แก่ การรื้อทำลายอาคารโบราณสถาน การปรับเปลี่ยนรูปแบบ

ภาพถ่ายเก่าแสดงถึงการมีอยู่ของศาลาโบราณที่ตั้งอยู่ด้านหน้าวัดกัลยาณมิตร

ทางภูมิทัศน์ไปจากรูปแบบดั้งเดิมการบูรณะซ่อมแซมที่ไม่เหมาะสม และมักดำเนินการต่างๆ ที่ไม่ได้ขออนุญาตอย่างถูกต้องต่อกรมศิลปากร การต่อเติม ก่อสร้างใหม่ หรือออกแบบปรับปรุงภูมิทัศน์ใหม่ที่ไม่เอื้ออำนวยต่อความเจริญศรีทธา ตลอดจนการปล่อยให้อาคารโบราณสถานเสื่อมสภาพไม่ดูแลรักษา ตัวอย่างในกลุ่มนี้ได้แก่ กรณีวัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร มีการรื้ออาคารศาลาเก่าเพื่อสร้างอาคารอเนกประสงค์ใหม่แทนที่เป็นการทำลายหลักฐานคุณค่าความเก่าแก่ ทั้งทางด้านศิลปะ สถาปัตยกรรม และประวัติศาสตร์ จนเป็นจุดสนใจของสาธารณชน การรื้อทำลายอาคารโบราณหลายหลังของทางวัดทำให้เกิดความขัดแย้งกับชุมชน พุทธบริษัทที่อยู่รอบวัดและมีผลกระทบต่อการเชื่อมโยงศาสนสถานบ่งส่งเป็นอย่างดี

อีกตัวอย่างหนึ่งที่วัดระฆังโฆสิตาราม กรุงเทพมหานคร จากภาพจะเห็นว่าในบริเวณใกล้เคียงกับพระอุโบสถ มีการกำหนดเขตศักดิ์สิทธิ์ด้วยซุ้มเสมา กลับมีการก่อสร้างต่อเติมอาคารที่มีรูปแบบขัดแย้งไม่กลมกลืน และทำลายบรรยากาศของศาสนสถาน โดยล้อมรอบซุ้มเสมาด้วยกระถางไม้ดอกไม้ประดับ นอกจากจะนำดอกไม้มาปิดบังรูปแบบ สัดส่วน ลวดบัวการตกแต่งของศิลปสถาปัตยกรรมไทยที่มีคุณค่าแล้ว ยังอาจเป็นการสร้างปัญหา เพราะไปเพิ่มความชื้นให้กับองค์ประกอบของศาสนสถาน ทำให้เกิดความเสียหายขึ้นได้

นอกจากนี้วัดยังมีโครงการสร้างรูปสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ขนาดใหญ่ ด้านหน้าวัดบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ให้เป็นรูปเคารพขนาดใหญ่เพื่อความเจริญศรีทธา ให้เป็นที่เคารพเลื่อมใสในหมู่พุทธศาสนิกชน รูปเคารพนี้กำหนดความสูงที่ ๒๑ เมตร ถือว่าเป็นเลขมงคล แต่สาธารณชนกลับไม่เห็นด้วยกับการก่อสร้างรูปเคารพขนาดใหญ่เช่นนี้ การก่อสร้างสิ่งใหม่จะมาดบังพระปรางค์และพระอุโบสถซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของวัด

ซุ้มเสมา วัดระฆังโฆสิตาราม

สังคมจึงเรียกร้องให้วัดลดขนาดรูปเคารพลง หรือนำไปประดิษฐานไว้ในอาคารที่มีอยู่แล้วให้พุทธศาสนิกชนสักการบูชาด้านในจะเหมาะสมกว่า

โครงการก่อสร้างหลวงพ่อดิ วัดระฆังโฆสิตาราม

วัดพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่

มีประเด็นเรื่องการก่อสร้างใหม่ที่วัดพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่ บริเวณด้านหน้าตรงทางเข้าหลักของวัด เป็นอาคารสูงสำหรับใช้เป็นพิพิธภัณฑสถาน อาคารมีลิฟต์สำหรับผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาส และบุคคลทั่วไปที่ไม่ต้องการเดินขึ้นบันไดหลักของวัดไปสักการะพระธาตุ การก่อสร้างอาคารนี้ก่อผลกระทบต่อภูมิทัศน์ของวัดเป็นอย่างมากเนื่องจากสร้างในตำแหน่งสำคัญ แม้ว่าอาคารหลังใหม่นี้จะออกแบบโดยใช้องค์ประกอบสถาปัตยกรรมล้านนาเพื่อให้กลมกลืนแล้ว แต่ก็ช่วยลดผลกระทบได้มากนักทำให้ความสวยงามขององค์ประกอบดั้งเดิมหายไป ความศรัทธาตั้งมั่นที่จะเดินขึ้นบันไดกลางผ่านซุ้มประตูโขงที่งดงามก็หายไปด้วยเพียงเพราะเห็นแก่ความสะดวกสบายของผู้มาสักการะ ไม่ได้พิจารณาว่า สามารถสร้างถนนที่สะดวกสบายบริเวณหลบมุมทางด้านหลังโดยไม่ส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์ของวัดได้

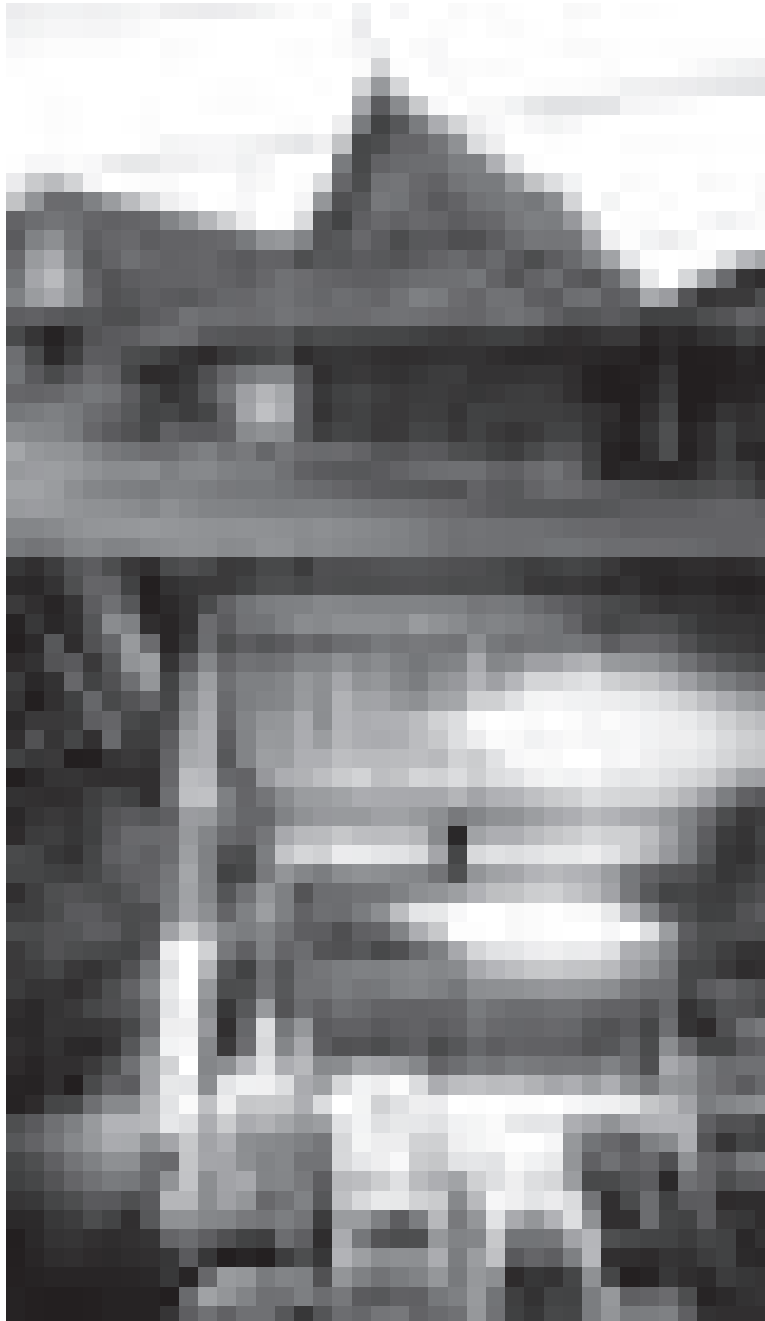
การก่อสร้างนี้ยังดำเนินการไปก่อนที่จะได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากรด้วย โดยทางวัดได้สร้างโครงสร้างหลักไปหมดแล้ว กรมศิลปากรจึงทำได้เพียงประณีประนอมลดขนาดอาคารให้เล็กลงกว่าแบบแรกที่ยื่นออกไปเท่านั้น นอกจากนี้ วัดพระธาตุช่อแฮยังบูรณะซ่อมแซมเจดีย์ทิศรอบองค์พระธาตุโดยใช้ปูนซีเมนต์เป็นวัสดุ เป็นวิธีการบูรณะที่ไม่ถูกต้อง เนื่องจากใช้วัสดุที่ไม่เหมาะสม จะส่งผลกระทบต่อให้เสื่อมสภาพได้เร็ว และยังดำเนินการไปโดยไม่ได้ออกอนุญาตจากกรมศิลปากรอีกด้วย แม้จะมีกฎหมายกำกับดูแลอยู่ แต่ปัญหาอยู่ที่การบังคับใช้กฎหมาย

กลุ่มที่สอง

ปัญหาเรื่องการจัดการ การขาดการดูแล และการใช้งานที่ไม่เหมาะสม เช่น มีที่จอดรถอยู่ในพื้นที่โบราณสถาน การบรรจุอัฐิในที่ที่ไม่เหมาะสม ดังตัวอย่างกรณี

ของวัดท่าข้าม กรุงเทพมหานคร วัดนี้เป็นวัดเก่าแก่ มี
สิ่งที่มีคุณค่า แต่กลับไม่ได้นำเสนอออกมาให้เหมาะสม มี
จิตรกรรมในศาลาการเปรียญที่งดงามแปลกตามาก มีผู้พบ
ว่าทางวัดกำลังจะรื้อถอนศาลาการเปรียญออกเพื่อสร้างเมรุ

จึงหารือกับองค์กรเครือข่าย สถาบันการศึกษาที่มีความรู้
ความเชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรม มาร่วม
หาวิธีการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่
ต่อไป

สภาพปัจจุบันของศาลาการเปรียญวัดท่าข้าม

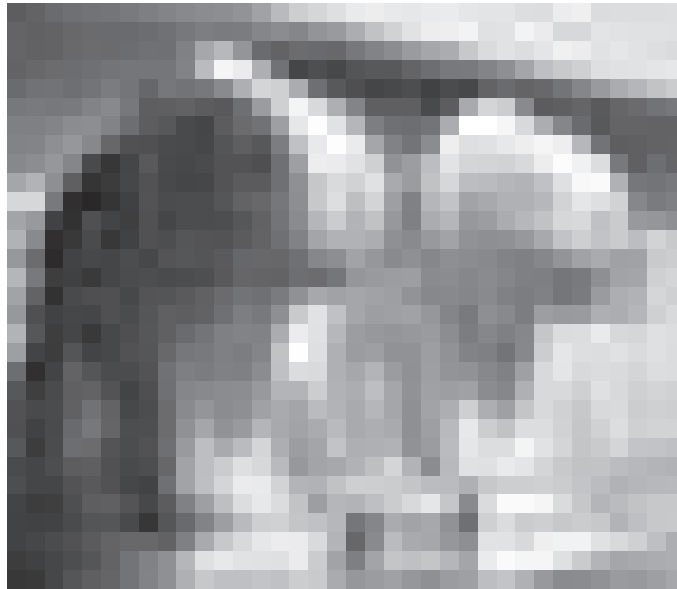
จิตรกรรมที่มีคุณค่า

อาคารรุ่นใหม่ภายในวัดท่าข้าม

กลุ่มที่สาม

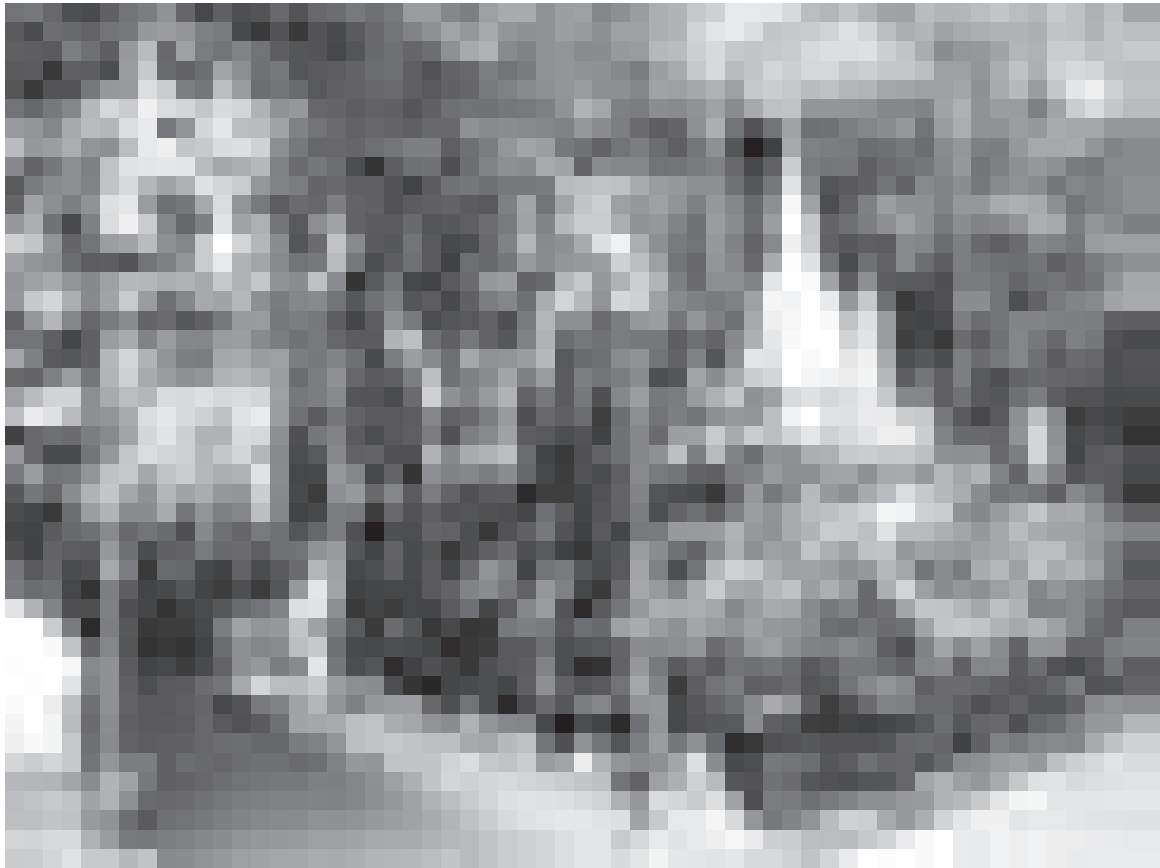
การประกอบกิจกรรมที่ไม่เหมาะสม ไม่เอื้อต่อ ต่างๆ ที่ไม่ได้มาจากคำสอนของพระพุทธเจ้า ทำให้ลักษณะ
การเจริญศรัทธาที่ถูกต้องในพระพุทธศาสนา อาทิ ความเชื่อ ทางกายภาพของวัดไทยเปลี่ยนแปลงไป

เครื่องรางของขลังพิเศษที่วัดบางขุนเทียนนอก

สภาพภูมิทัศน์ในเขตสังฆาวาส วัดราชาธิวาสมีเครื่องบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เพิ่มเติมขึ้นมาภายหลัง

สภาพภูมิทัศน์ในเขตสังฆาวาส วัดราชาธิวาส แสดงความหลากหลายของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัด

กลุ่มที่สี่

วัดที่ขาดการวางแผน วางแผนการก่อสร้างโดยคำนึงถึงภาพรวมของวัด และผลกระทบที่มาจากอาคารสถานที่ที่อยู่รอบวัด เช่น ร้านค้า หรือสิ่งก่อสร้างอื่นๆ

กลุ่มที่ห้า

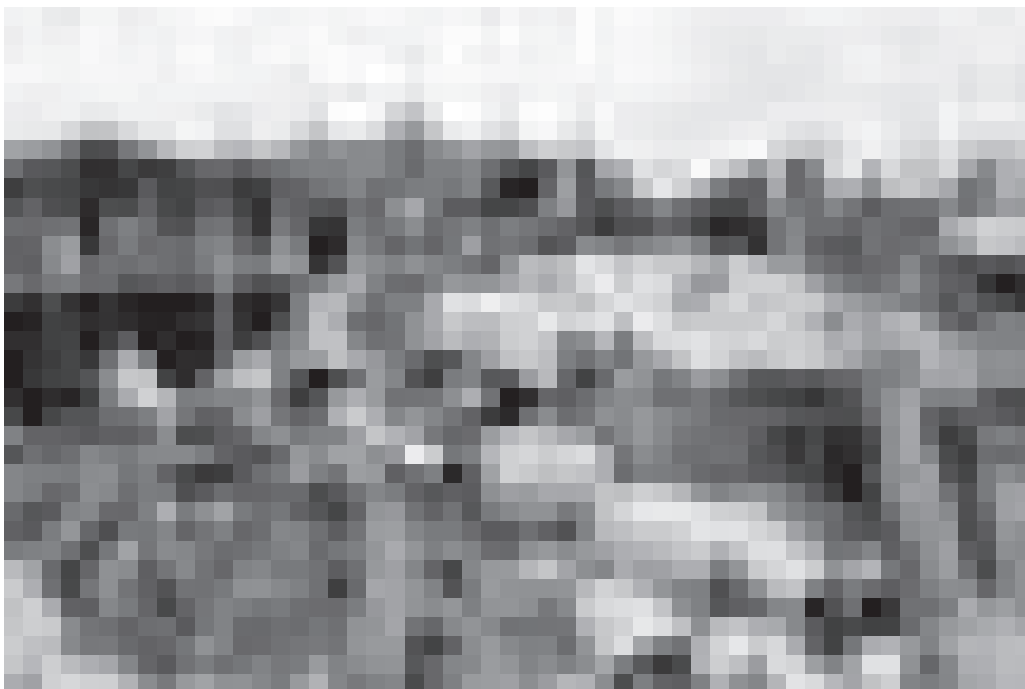
ปัญหาด้านการจัดการ ความโปร่งใสด้านการจัดการผลประโยชน์ต่างๆ ภายในวัด ความขัดแย้งกับชุมชนที่อาศัยอยู่ในที่ธรณีสงฆ์และบริเวณโดยรอบวัด กิจการพุทธพาณิชย์ซึ่งมุ่งเน้นแต่เรื่องวัดถุณิยม การก่อสร้างที่ใหญ่โตเกินความจำเป็น การสร้างค่านิยมที่ไม่พอเพียง

สมณะ อีกทั้งไม่คำนึงถึงความเป็นมืออาชีพ การก่อสร้างที่ไม่ใช้บุคลากรวิชาชีพที่ชำนาญงาน ไม่มีสถาปนิกและวิศวกรรับผิดชอบ

มีตัวอย่างของความตั้งใจของวัดที่จะก่อสร้างสิ่งที่ยิ่งใหญ่ถาวร เป็นสิ่งก่อสร้างที่เนื่องด้วยศรัทธาใหม่ แต่สร้างในพื้นที่เก่าซึ่งเป็นเขตโบราณสถาน ทั้งๆ ที่เป็นสถานที่สำคัญและเชื่อมต่อความเจริญศรัทธาอยู่แล้ว เช่น การสร้างพระพุทธรูปและสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ที่วัดขุนจันทร์ กรุงเทพมหานคร ส่วนเจดีย์วัดไผ่โรงวัว สุพรรณบุรี เป็นตัวอย่างปัญหาการออกแบบก่อสร้างที่ขาดผู้รับผิดชอบตามวิชาชีพ

พระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่วัดขุนจันทร์

เจดีย์ที่วัดไผ่โรงวัว

กลุ่มที่หก

เป็นตัวอย่างที่ดีของการจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทย การเห็นคุณค่าของโบราณสถาน การรักษาโบราณสถาน และดูแลอาณาบริเวณของวัดเป็นอย่างดีมาโดยตลอด การฟื้นฟูบูรณะแก้ไขก็ทำถูกต้องตามหลักวิชาการ มีการปฏิสังขรณ์องค์ประกอบที่ถูกดัดแปลงหรือรื้อถอนไปในอดีตให้กลับคืนมา รวมทั้งจัดภูมิทัศน์

แบบดั้งเดิมซึ่งมีความหมายในการเจริญศรัทธา การอนุรักษ์รักษางานศิลปกรรมส่วนประดักก็ทำได้เหมาะสม และดำเนินการถูกต้องตามกฎหมาย อาศัยความร่วมมือกันเป็นอย่างดีระหว่างวัดกับเจ้าหน้าที่นักอนุรักษ์มืออาชีพของกรมศิลปากร และหน่วยงานที่มโนบายส่งเสริมด้านการอนุรักษ์ เช่น สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ตัวอย่างการบูรณะรื้อฟื้น ปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ ที่วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เป็นผู้สนับสนุน

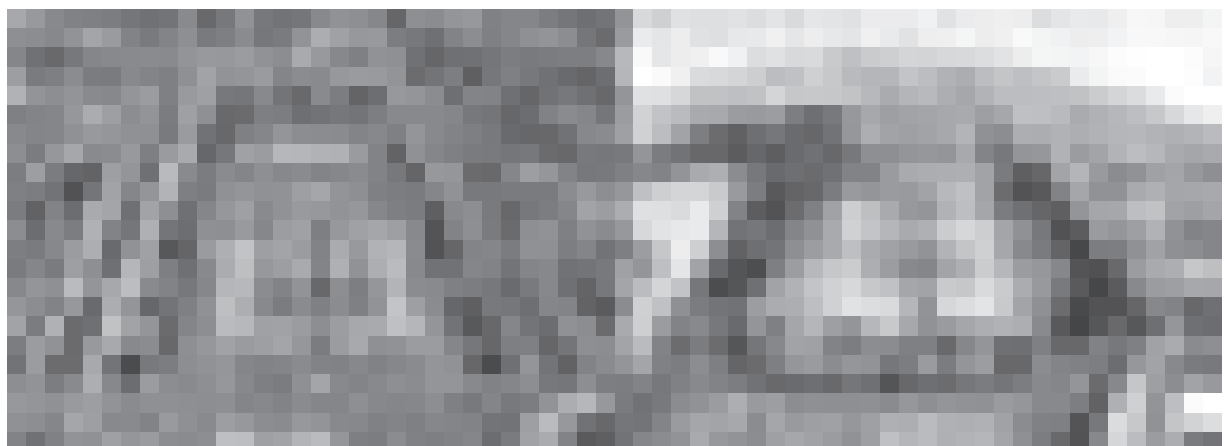
ยังมีตัวอย่างความสำเร็จด้านการจัดการที่ได้รับรางวัลอนุรักษดีเด่นทั้งในระดับชาติและระดับนานาชาติอีกด้วย เช่น โครงการอนุรักษเจดีย์พระประธาน วัดประยุรวงศาธรรมิการ ควารังวลชนะเลิศยอดเยี่ยม อันดับ ๑ หรือ Award of Excellence ในโครงการประกวดอนุรักษมรดกทางวัฒนธรรมระดับภูมิภาคปี ๒๕๕๖ ของยูเนสโก

การศึกษาเรื่องความเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของวัดไทยยังได้ใช้ข้อมูลจากภาพถ่ายเก่าโดยนำมาศึกษาเปรียบเทียบกับภูมิทัศน์ปัจจุบันข้อมูลจากภาพถ่ายเก่า

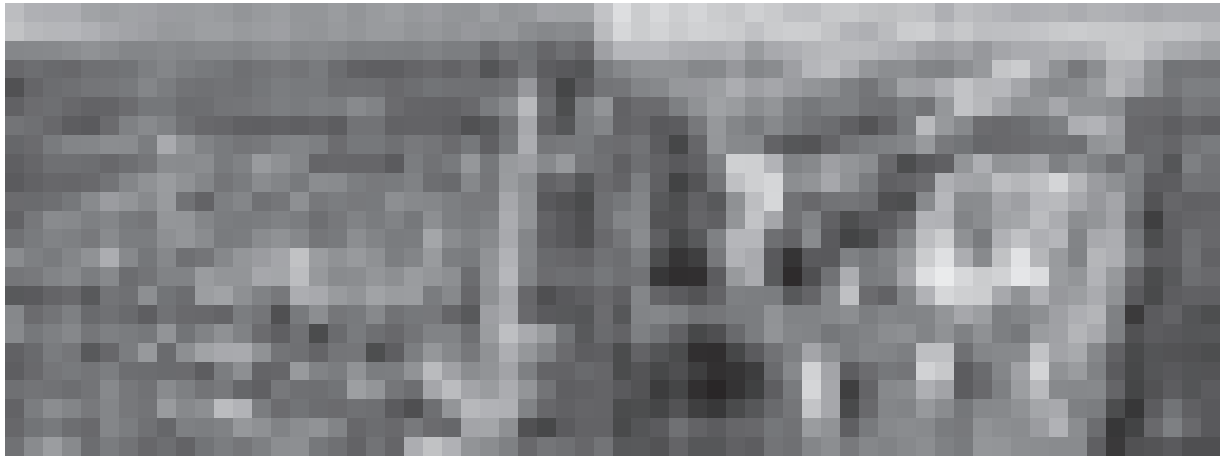
ซึ่งเป็นภาพทางอากาศของวัดต่างๆ เช่น วัดสุทัศนเทพวราราม วัดเบญจมบพิตร วัดกัลยาณมิตร ทำให้เราเห็นสภาพภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมในอดีตในกลุ่มวัดซึ่งเป็นโบราณสถานสำคัญเหล่านี้ ยังคงรักษาโครงหลักของผังดั้งเดิมของวัดไว้ได้ ยกเว้นวัดกัลยาณมิตรซึ่งเขตสังฆาวาสเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เนื่องจากวัดกัลยาณมิตรรื้อและก่อสร้างอาคารใหม่ภายในวัดโดยไม่คำนึงถึงความเก่าแก่ของสิ่งก่อสร้างต่างๆ

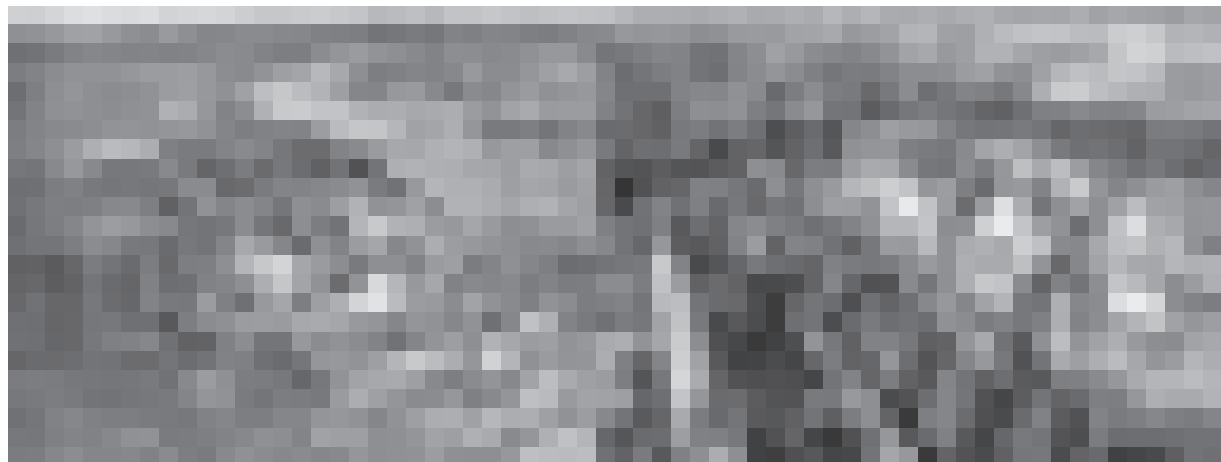
เจดีย์วัดประยุรวงศาธรรมิการได้รับรางวัลด้านการอนุรักษชั้นสูงสุดจากยูเนสโก

การเปรียบเทียบที่วัดสุทัศนเทพวราราม เห็นได้ว่าโดยภาพรวมทั้งสถาปัตยกรรมและผังภูมิทัศน์ยังรักษาสภาพดั้งเดิมไว้ได้

การเปรียบเทียบที่วัดเบญจมบพิตร เห็นได้ว่าผังภูมิทัศน์ยังคงลักษณะของรูปแบบดั้งเดิมไว้ได้
มีสิ่งเปลี่ยนแปลงไปบ้างคืออาคารใหม่ที่สร้างขึ้นทางด้านหลัง

ที่วัดกัลยาณมิตร เห็นความเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนเขตสังฆาวาส ส่วนเขตพุทธาวาสก็ก่อสร้าง
ศาลารายใหม่ สร้างถนนกันระหว่างเขตพุทธาวาสกับสังฆาวาส และเปลี่ยนพื้นที่สีเขียวริมแม่น้ำ
ให้เป็นลานคอนกรีตสำหรับจอดรถ

งานวิจัยนี้ยังได้ศึกษาข้อมูลจากการกรณีศึกษา
ด้านความเป็นมาในการอนุรักษ์และพัฒนาที่ส่งผลต่อ
ความเปลี่ยนแปลงของโบราณสถานและภูมิทัศน์ของวัด
เช่น วัดโบสถ์สามเสน กรุงเทพมหานคร เป็นกรณีศึกษา
ที่น่าสนใจเดิมวัดนี้เคยใช้พื้นที่ไม่เหมาะสมหลายประการ
เช่น การใช้พื้นที่ผิดประเภท ผิดวัตถุประสงค์ ไม่มีพื้นที่
สาธารณะเพียงพอ อาคารสำคัญทางศาสนา เช่น พระอุโบสถ

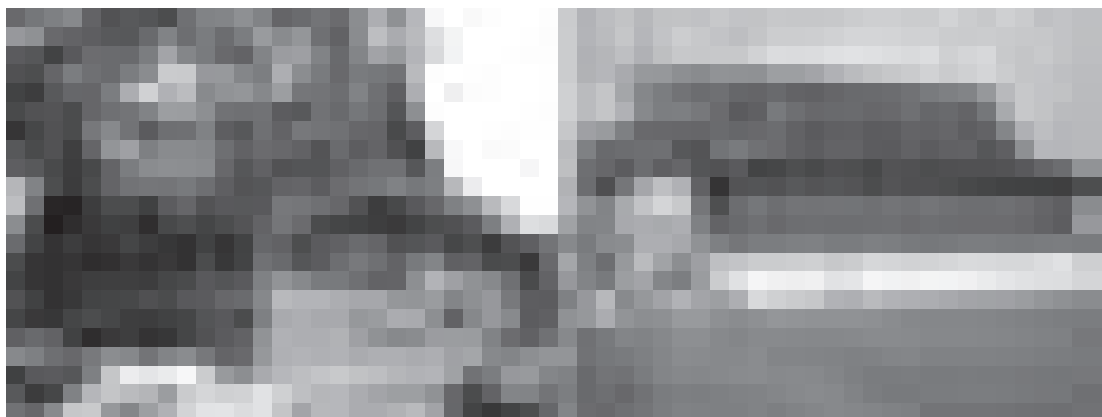
เจดีย์ ศาลาการเปรียญ ถูกปล่อยให้ทรุดโทรม ไม่ได้ทะนุบำรุง
เท่าที่ควร ทัศนียภาพโดยรวมเปลี่ยนแปลงไปจากเมื่อแรก
สร้างเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีกลุ่มอาคารใหม่หนาแน่น
บดบังพระอุโบสถและพระเจดีย์จนแทบมองไม่เห็น ภายใน
วัดมีสภาพกรุงรังไม่เป็นระเบียบ ทางเข้าไม่ชัดเจน พื้นที่
วัดใช้ทำกิจกรรมการค้า ส่วนชาวบ้านก็อาศัยอยู่ในชุมชน
ติดกับวัด จนไม่สามารถบอกขอบเขตที่ชัดเจนของวัดได้

ผังการปรับปรุงวัดโบสถ์สามเสน

ใน พ.ศ. ๒๕๕๐ กรมศิลปากรได้รื้ออาคารที่ไม่เกี่ยวข้องออก โดยศึกษา วิเคราะห์ และเปรียบเทียบกับผังโบราณ แล้วบูรณะอาคารสำคัญให้กลับคืนสภาพที่ดีและถูกต้องตามหลักการบูรณะ ปรับปรุงพื้นที่โล่งภายในวัดเพื่อรองรับกิจกรรมทางศาสนาและใช้เป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชน เปิดพื้นที่ให้เห็นกลุ่มอาคารสำคัญ ได้แก่ พระอุโบสถ เจดีย์ ศาลาการเปรียญ เพื่อให้เอกลักษณ์ของวัดปรากฏให้

เห็นอย่างชัดเจน หลังการปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่ภายในวัดเป็นระเบียบและเป็นสัดส่วนขึ้น สามารถรักษาเอกลักษณ์ของวัดไว้ได้และกลุ่มอาคารสำคัญก็ปรากฏเด่นขึ้นมาอีกครั้ง นอกจากนี้ชุมชนยังได้เข้ามาใช้สอยพื้นที่สาธารณะของวัดมากขึ้นทำให้วัดกลายมาเป็นศูนย์กลางของชุมชนอีกครั้งเหมือนในอดีต

สภาพก่อนและหลังการปรับปรุงวัดโบสถ์สามเสน

๔. สรุปและเสนอแนะ

๔.๑ สรุป

ความเจริญศรัทธาทางศาสนาเป็นความรู้สึกทางอารมณ์ เกิดจากการรับรู้สภาพภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมของวัด ที่ตั้ง และบริเวณโดยรอบ เมื่อแรกสร้างวัดการวางผังอาคารและการจัดการที่ว่างทางภูมิทัศน์สะท้อนแนวคิด ความเชื่อและปรัชญาทางศาสนาที่ผสมผสานกับลักษณะพื้นที่ภูมิประเทศ และวิถีชีวิต ตามสภาพแวดล้อมและบริบทของพื้นที่ในช่วงเวลานั้น เมื่อเวลาผ่านไป พื้นที่ภายในวัดและบริเวณโดยรอบมีลักษณะเปลี่ยนไป มีผลทำให้อารมณ์ความรู้สึกแห่งความศรัทธาเกิดเสื่อมลงด้วยเหตุและปัจจัยหลายประการ

การวิเคราะห์กรณีศึกษาสามารถสรุปปัจจัยที่มีผลต่อความเจริญศรัทธาได้ดังนี้

๑. บุคคลผู้เกี่ยวข้องกับวัด

๑.๑ พระภิกษุ

๑.๒ อุบาสกอุบาสิกา และประชาชน ที่เกี่ยวข้องกับบริเวณพื้นที่วัด

๑.๓ ผู้สัญจรผ่านพื้นที่วัด ชุมชนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง

๒. สิ่งที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์และการเจริญศรัทธาในพื้นที่วัด

๒.๑ สภาพแวดล้อมที่เนื่องด้วยความเชื่อทางศาสนา

๒.๒ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

๒.๓ พื้นที่ใช้สอยและกิจกรรม

๓. สิ่งที่ทำให้เกิดความเสื่อมศรัทธาจากการรับรู้ภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อม

๓.๑ ลักษณะการปรับปรุงที่มีผลต่อภาพลักษณ์และความน่าเลื่อมใสศรัทธาทางศาสนา

๓.๒ ลักษณะการปรับปรุงที่มีผลต่อความเสียหายต่อมรดกวัฒนธรรมภายในวัด (กรณีโบราณสถาน)

๔. บัญญัติสงฆ์ กฎหมาย ข้อบังคับ ระเบียบ และข้อควรปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการจัดการภูมิทัศน์เพื่อความเจริญศรัทธาในพื้นที่วัด

๔.๒ ข้อเสนอแนะ

ขอแนะนำสำหรับจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทยเพื่อรักษาความเจริญศรัทธาในปัจจุบันไว้มีดังนี้

๑. แก้ไขปัญหาความเสียหายของลักษณะกายภาพทางสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม ให้ความรู้กับวัดและเจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่ดูแล ตลอดจนบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ปรับแนวคิดวิธีการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานที่อยู่ในวัด ปรับทัศนคติใหม่ในการดูแลศาสนสถานและมรดกทางวัฒนธรรมของชาติว่า ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน ไม่ใช่สมบัติของกรมศิลปากร วัด เจ้าอาวาส หรือกรรมการวัด

๒. เมื่อวัดประกอบด้วยผู้คนหลายฝ่ายมาอยู่ร่วมกัน จำเป็นต้องมีมาตรการควบคุมดูแล มีกฎระเบียบที่เข้มงวด มีการวางแผนการจัดการ จัดทำแผนแม่บทหรือแผนการจัดการ จัดตั้งหน่วยงานที่สามารถควบคุมดูแลรับผิดชอบเรื่องต่างๆ ได้อย่างเป็นระบบ รวมทั้งดูแลรักษาความสะอาดเรียบร้อย เป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงโดยมีฝ่ายฆราวาสเข้ามาช่วยเหลือ ไม่ปล่อยให้เป็นการละเลยของคณะสงฆ์ กฎระเบียบต่างๆ ที่มีอยู่ควรบังคับใช้อย่างเคร่งครัด นำแผนการจัดการหรือแผนแม่บทไปสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริง

๓. ต้องไม่ให้ประกอบกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมในพื้นที่แห่งความเจริญศรัทธา ไม่ว่าจะโดยการอาศัยประโยชน์จากความเลื่อมใสศรัทธาอย่างสุดโต่ง หรืออาศัยกิจกรรมอื่นๆ มาพร้อมกับการสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว จะต้องสร้างสมดุลระหว่างศรัทธาและการท่องเที่ยว สร้างวินัย กฎเกณฑ์ ไม่ให้การท่องเที่ยวรบกวนความสงบของวัด และไม่เบียดเบียนเป้าหมายของพระพุทธศาสนาไปสู่การหารายได้ในลักษณะพุทธพาณิชย์

๔. ต้องประสานกับเครือข่ายด้านการอนุรักษ์ตามสายวิชาชีพต่างๆที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องกฎหมาย ระเบียบ มาตรการ คณะกรรมการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องเข้ามาดูแลและแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาที่เกิดจากปัจจัยภายนอกพื้นที่วัดซึ่งอาจมีผลต่อพื้นที่วัดเช่น ควบคุมการก่อสร้างที่อาจมีผลกระทบ อย่างอาคารสูงในพื้นที่โดยรอบวัด

๕. วัดไทยจะต้องเป็นแบบอย่างขององค์กรที่มีธรรมาภิบาล การดำเนินการต่างๆ ต้องจัดการด้วยความโปร่งใส เนื่องจากมรดกวัฒนธรรมในศาสนสถานเป็นสมบัติของชาติ การกระทำใดใดของผู้ใช้พื้นที่ ควรได้รับการยอมรับจากภาคประชาสังคมและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ของคนบางคนหรือคนบางกลุ่ม ควรสนับสนุนให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม และประชาสัมพันธ์ให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายเข้าใจร่วมกัน

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. ๒๕๔๙. **วัดและศาสนสถานสำคัญ โบราณสถาน โบราณวัตถุ**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. / The Fine Arts Department. 2006. **The Important Temples and Religious Places: Ancient Monuments and Objects**. Bangkok: the Fine Arts Department.
- _____. ๒๕๕๐. **คู่มือดูแลรักษาโบราณสถาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี. / _____. 2007. **Handbook for Conservation of Monuments and Sites**. 4th ed. Bangkok: The Fine Arts Department.
- กรมศิลปากรและมูลนิธิซิเมนต์ไทย. ๒๕๓๙. **วัดหลวงสมัยรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. / The Fine Arts Department and SCG Foundation. 1996. **Royal Temples in Ratanakosin Period**. Bangkok: The Fine Arts Department.
- กระทรวงมหาดไทย. กรมการปกครอง. ม.ป.ป. **เอกสารประกอบการของงบประมาณโครงการบูรณะเพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี**. ม.ป.ท. / Department of Provincial Administration. n.d. **Ekkasan Prakop Kankho-ngoppraman Khrongkan Buranaphue Chalerm Prakiat Nuengnai Okat Chalong Sirirajasombat Khrop Hoksip** Pi.n.p.
- กองพุทธศาสนสถาน. ๒๕๒๕ ก. **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร**. เล่ม ๑. กรุงเทพฯ: กองพุทธสถาน. / Buddhist Monastery Devision. 1982. **The History of all Temples in the Kingdom**. vol 1. Bangkok: Buddhist Monastery Devision.
- _____. ๒๕๒๕ ข. **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร**. เล่ม ๕. กรุงเทพฯ: กองพุทธสถาน. / _____. 1982. **The History of all Temples in the Kingdom**. vol 5. Bangkok: Buddhist Monastery Devision.
- คณะกรรมการอนุรักษ์ ด้านสถาปัตยกรรมไทยประเพณี. ๒๕๕๑-๒๕๕๓. **โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎก วัดเทพธิดารามวรวิหารกรุงเทพมหานคร**. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์. / The Committee of Traditional Thai Architecture Conservation. 1998-2010. **The Conservation Project of Tipitaka Hall of WatThepthidaram**. Bangkok: The Association of Siamese Architects under the Royal Patronage.
- โชติมา จตุรวงศ์ และคณะ. ๒๕๕๓. **คู่มือการบริหารจัดการทางวัฒนธรรมในศาสนสถานและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์**. เอกสารประกอบรายงานการวิจัย. ม.ป.ท. / Chaturawong, Chotima, et al. 2010. **Handbook for the Management of Cultural Heritage in Religious and Sacred Place**. Bangkok: n.p.
- ประยูร อุลูชฎา (น. ณ ปากน้ำ). ๒๕๔๐. **สืมาภกา สมุดข่อยวัดสุทัศนเทพวราราม**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ. / Uluchada, Prayoon (N. N Paknam). 1997. **Manuscript of Sima of Wat Suthat Dhepvararam**. Bangkok: Muang Boran.

- ____. ม.ป.ป. **เที่ยวชมศิลปะ**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์. / ____ . n.d. **Thiao Chom Silpa**. Bangkok: Odeon Store.
- ฝ่ายเผยแพร่ประชาสัมพันธ์, กรมศิลปากร. ๒๕๓๕. **อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท**. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี. / The Fine Arts Department. 1992. **Phu Phrabat Historical Park**. Bangkok: Office of Archaeology.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. [ออนไลน์] / Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto). **Buddhism Dictionary**. [online] (www.84000.org/tipitaka/dic)
- พิทยา บุนนาค. ม.ป.ป. **เสมา สีมาลักสิมาในศิลปะไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. / Bunnag, Pithaya. n.d. **SemaSimaLaksima in Thai Art**. Bangkok: Thailand Research Fund (TRF).
- สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์. ๒๕๕๗. **คู่มือการดูแลรักษาศาสนสถาน**. กรุงเทพฯ: บานาน่า สตูดิโอ. / The Crown Property Bureau. 2014. **Handbook for Conserving of Religious Architecture**. Bangkok: Banana Studio.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. ๒๕๕๑. **คู่มือการดูแลและจัดการศาสนสมบัติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สำนักงานศาสนสมบัติ. / National Office of Buddhism. 2008. **Handbook for Conserving and Management of Religious Architecture**. Bangkok: Office of Buddhist Property.
- ____. **สัปายะ ๔ อย่าง**. [ออนไลน์] / ____ . **Sappaya 4**. [online] (www.onab.go.th)
- สำนักโบราณคดี, กรมศิลปากร. ๒๕๕๐. **โบราณสถาน โบราณวัตถุ วัดและศาสนสถานสำคัญ ในโครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี**. กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี. / Office of Archaeology. 2007. **Boran Sathan Boran Watthulae Sasana Sathan Samkhannai Khrongkan Chalerm Prakiat Nuengnai Okat Chalong Sirirajasombat Khrop Hoksip Pi**. Bangkok: Office of Archaeology.
- ____. ๒๕๕๕. **พระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. / ____ . 2012. **Act on Ancient Monuments, Antiques, Objects of Art and National Museum B.E. 2504**. Bangkok: Office of Archaeology.
- สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา. **วัดสุวรรณาราม** [ออนไลน์] / Office of Information Technology, Ban Somdet Chao Phraya Rajabhat University. **Wat Suwannaram**. [online] (http://arcbs.bsru.ac.th/local/pdf/bn.pdf[2553])
- อิโคโมสไทย. ๒๕๔๙. **๒ ทศวรรษอิโคโมสไทย: การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม เส้นทางสู่กฎบัตรประเทศไทย (Proceedings)**. กรุงเทพฯ: อิโคโมสไทย. / ICOMOS Thailand. 2006. **Proceedings “2 Decades of ICOMOS Thailand: Cultural Heritage Conservation”**. Bangkok: ICOMOS Thailand.
- ____. ๒๕๕๔. **การอนุรักษ์และการจัดการปูชนียสถาน (Proceedings)**. กรุงเทพฯ: อิโคโมสไทย. / ____ . 2011. **Proceedings “Conservation and Management of Sacred Places”**. Bangkok: ICOMOS Thailand.
- ____. **กฎบัตรประเทศไทยเพื่อการบริหารจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรม**. [ออนไลน์] / ____ . **Thailand Charter on Culture Heritage Management**. [online] (www.icomosthai.org)